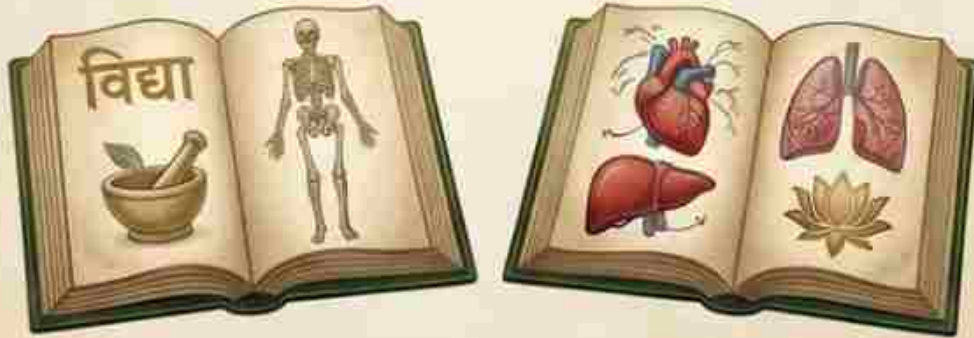
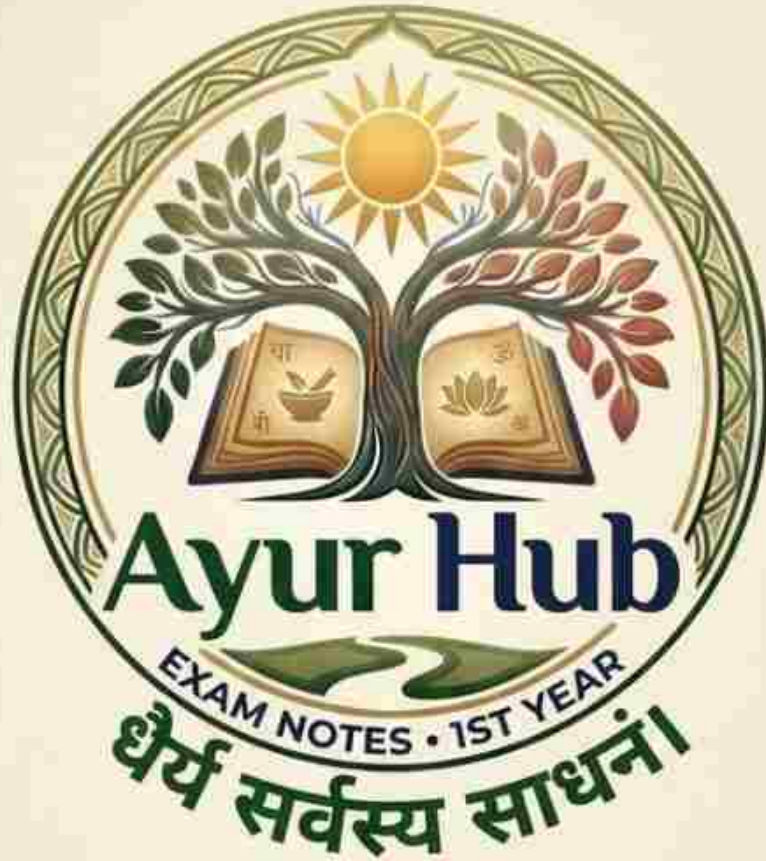

ANATOMY

AYURVEDIC RATCHANA SHARIR (रचना शरीर)

अस्मि

अन्धि

- Definition - अस्म्यते इति अस्मि, अस्मि आभ्यन्तरेण इति ॥
- अस्मि नाम अर्थान्तरणं धारणं च ॥
- [Sp. Shy → 5/17]
- शृंगिणं वृ अस्मि
- भेदसा अस्मि प्रजायते
- पृथीत्य अग्नि अग्निम आदिनां अंधातः श्य उभया कृतः । अस्मि प्रकरोत्पस्य जायते अस्मि ततो नृणाम् ॥
- [Chy. Chi → 15/30]

- येन अस्मि पूर्वाणि अस्मि पूर्वाणि वा अंशोऽयन्ते ।
- अन्धि षष्ठैः अः अययपिबोचः अन्धि इति उच्यते ॥
- अस्मि अन्धयो अस्मि अंशोऽयन्ते तदा उपनिबद्धाश्च अनायु कण्डुराः ॥
- [Chy. Sp. → 11/48]
- विशा - अनायु अस्मि - पूर्वाणि अन्धयो शारिरीणाम् पेशीभिः अंशुताम्पहा लभयन्ति भयन्त्यतः ॥
- [Sp. Shy → 5/138]

Types

- 5 Types —
- एतानि पञ्चविधानी भवन्ति; तेषां कपाल - शक - तक्रण - पत्रय - नभक अंशानि ।
- तेषां आनु नितम्ब अंस गणु ताम्बु शङ्खु विश्वम् कपालानि ।
- दशनाम्बु शकानि ।
- धृण - कण - ग्रीवा अङ्गी केशेषु तक्रणानि ।
- पार्श्व - पुठ - उरः शु पत्रयानि ,
- शोचाणि नभक अंशानि ॥
- [Sp. Shy → 5/120]

- 2 Types
- Movement
 - Stipitate

1) Movement (02)

- अन्धयस्तु द्वि विधाश्च चक्रियन्ते स्थिराश्च ।
- शास्त्रासु - इत्याः कस्यां च चक्रियन्ते अन्धयः ।
- शोचामु अन्धयः अर्ये विज्ञेया हि स्थिरा शुधैः ॥
- [Sp. Shy → 5/142]

2) Stipitate - (08)

- त एते अन्धयो अक्षविधाः - कोरा, उलुम्बाम्, आम्बुद्ग - प्रतर - तुन्नकीपनी पायस्तुण्डु - भण्डुम् शङ्खु अर्पिताः ॥

लेखाम् अङ्गुली - भण्डुम् - तुम्फ - आनु - कुर्येषु कोराः अन्धयः ।

कक्ष - पक्ष - दशनेषु उलुम्बाम् : । अक्षपोठ - शुद्ध - भग नितम्बेषु आम्बुद्गाः ।

ग्रीवा - पुठवन्वायोः प्रतराः । शीरः - कटि - कपालेषु तुन्नकीपन्यः ।

इत्यादि - अक्षयस्तु पायस्तुण्डुः । कण्डु - उदय - नेत्र - पत्राम् - नाडिषु भण्डुमाः ।

श्रीति शृङ्गातकेषु शङ्खुवताः ॥ लेखाम् नाम अभिव्यक्त्यः प्रायेण व्याख्याताः ॥

Sp. Shy → 5/127

अस्थि

• शरीरका कफ होय -

मांस

Number

- चरक → 360
 - 120 शाखा
 - 140 मध्य
 - 100 शीर
- सुश्रुत & पाण्डित्य → 300
 - 120 शाखा
 - 117 शोणित, पार्श्व, पृष्ठ उर (मध्य)
 - 63 उर्ध्व प्रत्यु (शीर)
- Modern → 206
In Adult.

- चरक → 200
- कश्यप → 381
- सुश्रुत → 210
 - ↓
 - 68 शाखा
 - 59 कोष्ठ (मध्य)
 - 83 शीर: + शीर
- Modern → 360

Importance of अस्थि

- आभ्यन्तरगतैः शरीर्यथा तिष्ठन्ति भ्रूकटाः । अस्थि शरीरतया देहा धियन्ते देहिनां ध्रुवम् ॥
 - लक्ष्माच्यरविनक्षेत्रेषु त्वद् अंशेषु शरीरिणाम् । अस्थिनि न विनिश्चयन्ति आरुच्यतानि देहिनां ॥
 - अमान्यत निबद्धानि विशाभिः क्वाचुभिस्तथा । अस्थिनी आत्मवपनं कृत्या न शीर्यन्ते पतन्ति वा ॥
- [Sp. Shy → 5/21-23]

- अस्थि व्यंजन
- पितृज भाग यो व्यन.
- मांसां पृष्ठी महाभूत होय.
- 1) कक्षीर भाग → पृष्ठी महाभूत
- 2) सुचिर भाग → आकक्षा
- 3) मज्जा भाग → अग्नि
- 4) शक्तिशील भाग → वायु

स्नायु

पेशी

Definicion

• मांसान्पदा निबद्धानि विशभिः
स्नायुमिक्लया ।
अस्मिन्प आभक्षणं कृत्या न
शीर्षन्ते पतन्ति वा ॥

[Sp. Shy → 5/25]

• मांसावयव अङ्गत्तः परस्परं
विभक्तः 'पेशी' उच्यते ॥

[Sv. Shy -
Su. Shy → 4/18]

• स्वकप

पेश्या पुनः स्नायु कृत्या
मांसं भक्ष्यः ॥

[चक्रपाणि
च. शा → 7/14]

0-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-100

- भेदकः स्नेहम आदय मिरा-स्नायु
ल्पम् आहनुयात् ।
मिश्रणां तु भुङ्क्ते पाक, स्नायुनां च
ततः स्नेहः ॥ [Sp. Shy. → 4/29]

- यथा अर्धं उठमाणा पुक्ता वायुः
क्रोतांमि दाहयेत् ।
अनु प्रविश्य पिशितं, पेशी विभजते
तथा ॥ [Sp. Shy → 4/28-29]

Typh

- स्नायुश्च चतुर्विधा विधात्तास्तु सर्वा
निषोद्य भे ।
पुतानपत्या - धृताश्च - धृष्ट्यश्च -
शुभ्रिवाक्लया ॥
• पुतानपत्याः शाखास्तुः सर्वान्धिसु च
आह्वय ॥
• धृतास्तु कण्ठ्याः सर्वा विज्ञेयाः
कुशलोश्च ॥
• आम पपात्राय अन्तेषु लक्तां च शुक्राः
अन्तु ॥
• पश्य उरसि तथा धृष्टे पृथुलाश्च
शिरस्य ॥

- तासां लक्षण - पेलय अम्ल-
धृष्टु-धृत स्नेह-द्विधं मिरा-
शुभ्रिवा - कर्कशाभायाः
अन्धिसु मिरा मिरा स्नायु पुच्छा
तथा पुदिसां अभापत एव भवन्ति ॥
[Sp. Shy → 5/52]

Sp. Shy →
5/30-34

स्नायु

पेशी

Number

• १०० स्नायु

• ५०० पेशी

- नव स्नायु शतानि ।
तासां शाखासु चत्वारि शतानि ,
द्वे वाते त्रिंशच्च कोट्ये ,
श्रीयां प्रत्यूर्ध्वं सप्ततिः ॥

[Sp. Sh. → 5/29]

- शाखा - ६००
- कोट्ये - ६०० २३०
- शरीर + श्रीया - ७०

• Applied aspect —

- न हि अस्थिनी न वा पेशया
न किरा न च अन्धः ।
व्यापादितास्तथा ह्युच्यंते
स्नायुः शारीरीणाम् ॥

[Sp. Sh. → 5/35]

- भर्मा किरा स्नायु अस्थिनां
च अनुपद्यते ॥

[Sp. Sh. → 14/26]

- पञ्च पेशी शतानि ।

तासां शाखासु चत्वारि शतानि ,
षट्पट्टिः कोट्ये ,
श्रीयां प्रत्यूर्ध्वं चतुस्त्रिंशत् ॥

[Sp. Sh. → 5/45]

- शाखा - ५००
- कोट्ये - ६६
- शरीर + श्रीया - ३५

• व. व. to सुश्रुत - ५००

500 In Male

520 In Female

• व. व. to वाग्भट्ट - ५००

• व. व. to चरक - ५००

• Importance

किरा स्नायु अस्थि पर्वाणि अन्धपशु
शारीरीणाम् ।

पेशीभिः संपृतान्पशु समपन्ति अपन्त्यतः

[Sp. Sh. → 5/49]

* केश दन्त नख वाहिर

	दन्त	नख	केश
<p>• प्रकृता (Normal)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Big in प्रमाण - Thin - विनोद्य - शुष्म वर्ण - धन - सम पित्राय 	<ul style="list-style-type: none"> • क्षिपरा, घृता, विनोद्य • लाम्बिकाकु उन्नतः • पूर्णा आकाराः केश्याः ॥ <p>[Chel. Shy → 8151]</p>	<ul style="list-style-type: none"> • एक रिकषा, सुदु • अल्पः विनोद्य, • भुवक्ष्मूमाः • कृष्णाः केशा • प्रसक्त ॥ <p>[Chel. Shy → 8151]</p>
<p>• विकृता (Abnormal)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Tooth Decay is a common disease of Teeth Occure to tooth surface causing decay and loss of Teeth and may lead the Infection to <u>Purul nasal sinus.</u> - Periodontitis - loos of teeth Bcz, Inflammation of Periodontal Membrane - Besides this <ul style="list-style-type: none"> • Diabetes • autoimmune conditors • anorexia • Bulimia 	<ul style="list-style-type: none"> • Clubbing (Respiratory disease) • Onycholysis (Fungal infection) • Koilonychia <ul style="list-style-type: none"> [Finger nails become thin & concave due to Iron deficiency] • Leuconychia (Liver disease) • white streaks (Fungal infection) 	<ul style="list-style-type: none"> • Hair less <ul style="list-style-type: none"> - generalized - Hypothyroidism - Hypo Pituitarism - Iron deficiency - Drug - Lichen planus • Excessive Hair growth (Hypertrichosis) <ul style="list-style-type: none"> - generalized - familial - Anorexia Nervosa - Androgens - Racial - Inflammatory of skin disease

Seen in
any
person

तस्य चक्षुः
परिकर्णाः, श्वेता,
आलवार्कुराः व्यु
परासुर इती विद्यात् ॥
[स्य. Ind →
316]

तस्य चक्षुः
वीत भांस वीणितः
पप्य आम्बव वर्णाः व्युः
परासुर इती विद्यात् ॥
[स्य. Ind →
316]

तस्य चक्षुः
लोम आयम्बमानानि
ने च इक्षु इयुक्तं
परासुर इती विद्यात् ॥
[स्य. Ind →
316]

बीज

B
S
दी
ह
किया
दन्त
दन्त
का

• exact point of
दन्त

- दशनास्तु शक्यानि ॥

• विर्धायुषो 8th month
come into
other they come
out 4th month

→ Milk teeth that
come out in which
1st month they fall
in that year.

ex: 9th month → 9th year
(come) (fall)

→ generally come
in 8th month

• चिख्य

- नख्य भांस आधिब्रह्म
पित्तं वातश्च वेदुनाम् ।
करोति दाह पाकां च
तं व्याधौ चिख्यम्
आदिशत् ॥
[स्य. Ni → 13119]

• कुम्बख

- अभिघातात् प्रयुक्ता
या नख्या कक्ष अमितः
शरः ।
भवेत्तं कुम्बखं विद्यात्
कुम्बनम् इती अहितम्
[स्य. Ni → 13121]

[स्य. Ni →
13 / 32-36]

• श्यामित्य

- शोभकुपानुगां पित्त वातेन
भट्ट मुच्छितम् ।
पुच्यापयति शोभाणि
ततः शोभतां च
वीणितः ॥
- शोभाश्च शोभकुपानु
ततो अन्वेषाम अभावः
तद् इन्द्र भुक्तं
श्यामित्यं शोष्यति
च विभात्यते ॥

• दाकणक

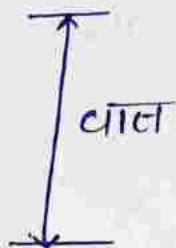
- दाकण कण्डुसो कक्ष
कोशामिः प्रपटयते ।
कफे वात प्रकोपेण
विद्यात् दाकणकं
तु तम् ॥

• अकांसि

अकांसि बहुव्यम्भाणि
बहुव्यम्भाणि भुर्धमी ।
कफे अमृक कृमि
कोपेन नृणां विद्यात्
अकांसिकम् ॥

• पानित्य

- कोद्य शक्ति श्रमे कृतः
वारि उवमा शिशोगतः ।
पित्तं च केशान् पचति
पानितं तेन आयते

रोग	दोष	लक्षण
B अंधनक	कफ + वात	- दन्त भंग & तीव्र वेदना
S श्यापदन्त	श्लेष्म + पित्त	- श्याव वर्ण दन्त
दा दाम्बल		- दन्त भंग & तीव्र वेदना
ह हनुमोक्ष		- अर्दित वाम चिक्किता
क्रियाप्रभोदन्त		- श्याव वर्ण & महामण्ड
दन्त दन्तहर्ष		- शीत - उतणाम अभ्यर्षिता
दन्त दन्तवार्करी		- दन्त ओदर्य नारा
का कपात्मिका	due to वार्करी	- दन्तवह कला नारा

• Definition of नख दन्त करा
 - अस्मिन्नि अवयव दन्ताः , स्नायुना नखाः , मांसक्य वेभाणि कराः ॥
 [S.P. S.H. → 27-28]

• पंचभौतिक स्वभाव of नख दन्त करा.

- नख → उपधातु of अस्मि → पृथ्वी + वायु महभूत
- दन्त → उपधातु of अस्मि → पृथ्वी + वायु महभूत
- करा → उपधातु of भष्मा → अन्न महभूत

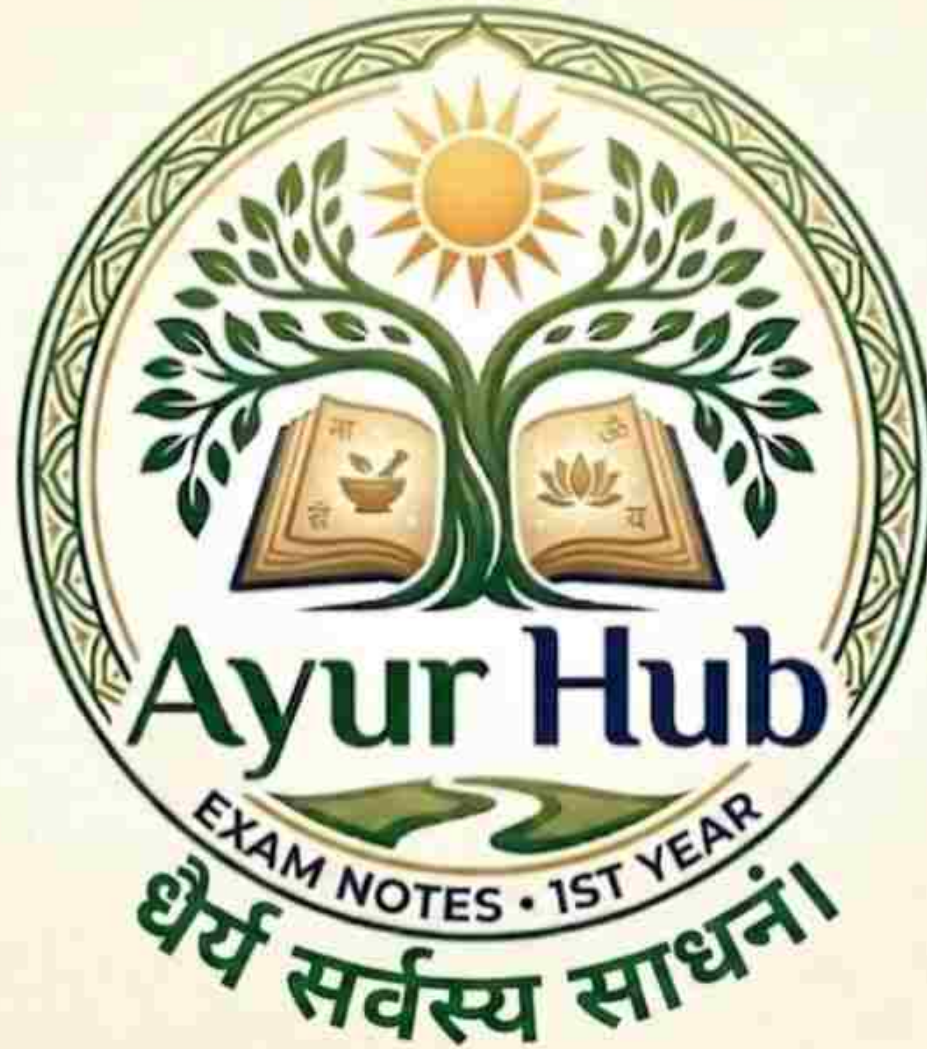
} Pre dominant

- Applied aspect -

- In disease condition treatment is performed by using द्रव or रस.
- Because रस also have its one Panchabhutik swarup so these can be used according need.

• स्वभाव of नख दन्त करा

- गर्भक्य करा वज्रु लोभा अस्मि नख दन्त करा स्नायु दाम्बरीत प्रकृतिनी विधाणि पितृषानि ॥ [S.P. S.H. → 3133]

Het lakkad ✦